

І. Р. ВИХОВАНЕЦЬ

ЧЕКАТИ ЧОГО? ЩО? ЧИ ЧЕКАТИ НА ЩО?

У сучасній українській літературній мові дієслово *чекати* керує родовим відмінком, знахідним відмінком із прийменником *на* і знахідним відмінком без прийменника. Наприклад: «Колись і він *чекав* своєї неземної любові» (Стельмах); «*чекала на ту хвилину*» (Тютюнник); «Раїса сіла на лавці і *чекала сторожуху*» (Коцюбинський). Вживання трьох паралельних форм керування не пов'язане з різницею у значенні дієслова. Спостереження показують, що на вибір відмінків — родового, знахідного з прийменником *на* чи знахідного без прийменника — впливає лексичне значення залежних іменників.

Родовий відмінок без прийменника подибуємо переважно тоді, коли залежний іменник означає абстрактні поняття: «Гарно було Семенові, та він *чекав* ще *кращого*» (Коцюбинський); «Тепер мені треба було *чекати* чогось дуже *неприємного*» (Смілянський); «*Все чекало грози*» (Донченко); «*чекають* від тебе *перемог*» (Довженко); «Болючим і презирливим поглядом зміряв баришника, який *чекав* свого *прибутку*» (Стельмах); «Мовчки і похмуро *чекає кари*» (Гончар); «*Жахливо* було *чекати вибухів*» (Гончар); «*Чекав смерті*» (Тютюнник).

Прийменниково іменникове сполучення «*на*+ знахідний відмінок» охоплює ширші шари залежних іменників у порівнянні з родовим відмінком. Воно може вільно сполучатися з іменниками абстрактного значення. Наприклад: «Він *чекав на відповідь*» (Хоткевич); «Амфітеатр поважно сидить, *чекаючи на початок*» (Яновський); «Гукали в п'їтму, *чекаючи на повернення рідних*» (Довженко). Значно частіше знахідний відмінок із прийменником *на* виступає тоді, коли залежний іменник означає назви істот або конкретних предметів: «У залі на *Коцюбинського чекали* дві дорослі панночки» (Смілянський); «Щоб не гаяти часу, *чекаючи на Мічуріна*, він пояснює народу досягнення науки» (Довженко); «Днями вони *чекали на останню дитину*» (Довженко); «...жадібно *чекає на краплю дощу*» (Хоткевич).

Знахідний відмінок поширюється здебільшого на назви людей: «*Паню Олену*, очевидно, *чекаємо* і я і жінка» (Коцюбинський); «Вдома *Тамару чекала* несподіванка» (Хижняк); «А справжня неприємність *чекала Ніну* пізніше» (Донченко); «*Його* і всю його *родину* тавро ганьби *чека* жакне» (Сосюра); «Уже всі зібралися і *чекали* старого *Іоньку*» (Тютюнник).

Отже, в сучасній українській літературній мові родовий відмінок сполучається з іменниками абстрактного значення, знахідний відмінок із прийменником *на* не має обмежень щодо лексичного значення залежних іменників (може керувати іменниками як з абстрактним, так і з конкретним значенням), знахідний відмінок без прийменника охоплює переважно назви людей.

На нашу думку, найбільш живуча конструкція — «*на* + знахідний відмінок», як форма, що сполучається з іменниками будь-якого лексичного — абстрактного і конкретного — значення. Вживання родового відмінка переважно з абстрактними іменниками підтримується його специфічним значенням — виражати неозначену кількість, неконкретність предмета, взагалі невизначеність. Дієслово *чекати*, сполучаючись із префіксами, не завжди зберігає три паралельні форми керування. Лише префіксовані дієслова *зачекати* і *почекати*, як і безпрефіксне *чекати*, керують відмінками — родовим, знахідним із прийменником *на* і знахідним без прийменника. Наприклад: «Тут *зачекаю вечора*» (Ле); «Ти радиш *почекати* твого далекого *плавання*» (Головка); «Врангель вирішив нібито *зачекати* *прибуття* танків» (Гончар); «Чи тільки ти *зачекаєш на мене?*» (Леся Українка); «*Зачекаю на відповідь* Вашу» (Коцюбинський); «Зайшла вона в обком, попросивши батька *зачекати на неї* тут» (Гончар); «*Почекав на них*» (Коцюбинський); «*Почекаю Меланку*» (Кочура). Дієслово ж *перечекати* вимагає лише знахідного відмінка: «Віктор *перечекав* потік автомобілів» (Добровольський); «Так можна *перечекати* найкращі свої *роки*» (Вільде); «*Перечекала* сторожкий *патруль*» (Леся Українка); «*Перечекав* *гудок*» (Головка); «З відкритого моря заходили *перечекати* *негоду* запорожці» (Гончар).

У сучасній українській літературній мові паралельно до дієслова *чекати* існує синонім

ждати, для якого характерне керування родовим відмінком. Пор.: «Печальний шлють очі погляд у сірі безодні, кличуть пристрасно, *ждуть сонця, привіту, далекої ласки* — і нема їх» (Хоткевич); «Тільки *ждала нагоди*» (Головко). Але під впливом синонімічного *чекати* дієслово *ждати* може інколи керувати знахідним відмінком із прийменником *на* і знахідним відмінком без прийменника. Наприклад: «*Ждуть на вас* холодні жерла поставлених, де слід, гармат» (Сосюра); «У Підпари *Гафійку ждала* цілоденна робота» (Коцюбинський). Як бачимо, тотожне значення дієслів *ждати* і *чекати*, що походять з різних діалектів (перше — із східноукраїнських, друге — із західноукраїнських), викликає вирівнювання форм залежних від дієслів іменників. Існування трьох паралельних відмінків при дієслові *ждати* відображає певну неусталеність дієслівного керування. Проте родовий відмінок зберігає свої міцні позиції у випадках, коли залежні іменники означають абстрактні поняття: «Бжозовський знов мусив *ждати кінця* того суду» (Нечуй-Левицький); «Сидітимуть на своєму залізному острові, *ждучи* нічного удару» (Гончар); «Товариші *ждуть команди*» (Гончар); «З отупінням *ждав найгіршого*» (Стельмах); «*Ждав* якогось *свята* душі» (Стельмах); «*Ждав* приходу секретаря» (Тютюнник). Іменники, що означають назви людей, зрідка стоять у знахідному відмінку: «Довго ж це біля віконця *ждать дівчину-рибку!*» (Гулак-Артемівський); «*Ждемо* *батьошку*» (Квітка-Основ'яненко); «Антін *ждав Марту* до себе» (Коцюбинський); «І *жде* до себе і *не жде* *Ізольду Білоруку*» (Леся Українка); «*Сестрицю* свою вони *ждуть*» (Леся Українка); «Стою і *жду* свою *дівчину*» (Сосюра); «Ярина — та сама дівчина, яку я *ждав* усе життя» (Збанацький). Знахідний відмінок із прийменником *на* іноді охоплює іменники — назви осіб і дуже рідко назви інших предметів. Пор., наприклад: «*Ждав на Параску*» (Франко); «вони усе *на когось ждуть*» (Сосюра); «Земля *жде на* обложну мокву, *на* сірі пронизуючі *вітри, на* безпроглядні *ночі*» (Гуцало).

Дієслова, утворені від *ждати* шляхом префіксації, вимагають після себе іменника здебільшого в родовому або знахідному відмінку. Так, дієслово доконаного виду *виждати* керує знахідним відмінком: «*Вижде* нещасливий у тебе *час*» (Шевченко); «*Виждала* сестра свій *час*» (Волошин); «Чабан глянув на дочку суворо, *виждав тишу*» (Гончар). Дієслово ж недоконаного виду *виждати* сполучається з родовим відмінком іменника (особливо у випадках, коли залежні слова означають абстрактні поняття): «Я стояла перед ним, *виждаючи* дальньої своєї *долі*» (Кобилянська); «Мовби *виждав* якогось важкого удару» (Франко); «*Виждає* *крові-їжі*» (Малишко). *Переждати, переждати* вимагають знахідного відмінка без прийменника: «Сидять — *пережидують* *доц*» (П. Мирний); «*Переждала* перший *напад*» (Леся Українка); «Можна *переждати* *грозу*» (Донченко); «Слухати дівчину чи *переживати* гнітючі *паузи*» (Журахович). При дієсловах *підждати, підждати* можуть виступати родовий і знахідний відмінки: «*підждидає* *свекрухи*» (Марко Вовчок); «От тільки треба слухного *часу підждати*» (П. Мирний); «Вона *підждидала Христі*» (П. Мирний); «А сам *Настусю підждидав*» (Шевченко); «Чорномазов поглядає на веранду, *підждидаючи Віру*» (Руденко).

Паралельне вживання родового відмінка, знахідного відмінка з прийменником *на* і знахідного відмінка без прийменника спостерігаємо і при дієслові *очікувати* та інших, що входять до синонімічного ряду *чекати, ждати*. Пор.: «Мимо нього ходили студенти, *очікуючи* появи списків на дошці об'яв» (Тютюнник); «Командири стояли мовчки, *очікуючи* розв'язки» (Довженко); «Ніби *очікували* нової розваги» (Тулуб); «Він сідає з Климом за стіл, *очікує* *сніданку*» (Стельмах); «*Роту очікував* збіднілий у відступах ротний транспорт» (Ле); «Я залишилася в саду, *очікуючи* маму» (Чабанівський); «Віктор нетерпляче *очікував на Тамару*» (Добровольський); «Наче *очікувала* *ще на когось*» (І. Вільде); «Давно *очікували на* цю *зустріч*» (Гримайло). Дієслово *очікувати* виявляє ту саму тенденцію, що і його синонім: у родовому відмінку виступають іменники з абстрактним значенням, у знахідному з прийменником *на* — назви істот, зрідка абстрактні назви, у знахідному відмінку — назви людей. Отже, в сучасній українській літературній мові при дієсловах *ждати, чекати* і под. поступово виробляються спільні форми залежних слів. Найбільший вплив на вироблення

спільних форм має дієслово *чекати* як основне слово цього синонімічного ряду. Поки що можна говорити про розподіл іменникової лексики між формами родового відмінка, знахідного відмінка з прийменником *на* і знахідного відмінка без прийменника. Можливо, в майбутньому усталиться, закріпиться як основна форма знахідного відмінка з прийменником *на*. На сучасній стадії розвитку можна говорити про незакінчений процес уніфікації синтаксичних форм, якими керують названі дієслова-синоніми.